

POLOŽAJ I TRETMAN ETNOGRAFSKIH ZBIRKI

Ogled na primjeru Poljica

BRANKO ĐAKOVIĆ

Filozofski fakultet

Đure Salaja 3

41000 Zagreb

UDK 39—06.P.01

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 14 IX. 1988.

Prihvaćeno: 22 XI. 1988.

Na primjeru Poljica u Dalmaciji autor analizira stanje i tretman etnografskih zbirki, pri tome problematizirajući pitanja muzeološke i teorije i prakse. Kao komparativni materijal upotrijebljeni su historijski izvori, recentna istraživanja više znanstvenih disciplina i vlastita terenska istraživanja.

Poljica su jedna od onih nevelikih regija (površine oko 250 km²) koja je zbog niza osobitosti, prije svega u svom kulturno-historijskom razvoju, predmetom zanimanja i istraživanja ne samo domaćih nego i stranih stručnjaka i znanstvenika različitih profila. Najobuhvatnija i najkompleksnija su historijska istraživanja koja obrađuju političku i državno-pravnu povijest, povijest prava i sl, ali se ne mogu zaobići niti potcijeniti ni etnografska istraživanja koja su provedena početkom ovoga stoljeća zahvaljujući don Frani Ivaniševiću i njegovim suradnicima, braći Simunić. Ivaniševićeva opsežna, a u mnogočemu i primjerna monografija o Poljicima, pisana je za *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* te u njemu i objavljena u dva sveska, a 1906. god. kao jedna knjiga. Prošle godine monografija se pojavila kao reprint - izdanje u biblioteci »Splitski književni krug«.

Međutim, dojam koji se stječe prelistavajući zamašnu bibliografiju radova o Poljicima prilično je nepovoljan po etnološku struku koja je postavljena. Očito je da je izostao permanentan interes etnologa te su Poljica sporadično i nesistematski istraživana ostajući na taj način marginalnim područjem u etnologiji. Ako se izuzmu manji, doduše hvalevrijedni prilozi (M. Gušić, V. Konstatinović-Culinović, D. Rihtman Augustin),¹⁾ zatim etnomuzikološka istraživanja o glagoljaškom pjevanju i evidencija narodnog graditeljstva provedena prije petnaestak godina, uz manje priloge iz toponomastike — to bi bilo sve. Kao da je Ivanišević svojim značajnim radom stavio točku na etnološka istraživanja, a nije otvorio mogućnosti za temeljito i sveobuhvatno proučavanje kulture Poljica.

Povremeno se i u »Poljicima« — listu Poljičkog dekanata, pojavi poneki zapis vrijedan pažnje entologa, ali u pravilu napisan od neetnologa i kao rezultat osobnog interesa autora za »narodni život«. Značajni su, iako malobrojni, i radovi Ante Nazora (rodom Poljičanina) objavljavani u raznim stručnim časopisima i periodici.

* Tekst je proširena verzija referata »Neevidentirane etnografske zbirke u Poljicima«, saopćenog na sastanku HED-a 3. 6. 1988. god.

Mada mi se čini gotovo izlišnim locirati ih u prostoru (što je većini više-manje poznato), ipak ću napomenuti da se Poljica nalaze jugoistočno od Splita i oko planine Mosora i njegovih ogranaka, omeđena lukom domje Cetine i morskom obalom između ušća Cetine kod Omiša, te rječice Žrnovnice. Uobičajena je podjela na Gornja (Zagorska), Srednja i Donja (Primorska) Poljica. Smjestiti ih u vrijeme i pratiti njihov kulturno-povijesni kontinuitet zahtijevalo bi diligentniji pristup nego što je ovom prilikom moguće pa će izostati opširna dijakronička analiza, ali je nemoguće izbjeći, makar i globalan, širi historijski kontekst.

Živo tkivo Poljica jedna je izuzetno bogata skala događanja, spoj zbilje i mita, povijesnih istina i zabluda, predaja i mašte. To su nizovi mozaika koji se otkrivaju poput arheoloških slojeva progovarajući iz dubine vjekova sve do naših dana, a svaki od tih mozaika, sastavljen od bezbroj kamenčića, svjedočanstvo je o nastajanju, prožimanju, nestajanju i vječitoj mijeni ponekad izrazito oprečnih sudbina i kultura.

Pored manjeg broja podataka o prisustvu Grka na području današnjih Poljica i o grčko-ilirskoj simbiozi na obalama istočnog Jadrana s kraja III. i početka II. stoljeća pr. n. e. (još ranije ilirskog plemena Delmata), ima potvrda o ilirskim plemenima Onastina, Nerestina i Pituntina koja su asimilirali Rimljani u I. st. pr. n. ere. U Srinjinama je nađen rimski natpis posvećen božici Kibeli. Iz kasnoantičkog doba pronađeni su i veći sakralni objekti u Sumpetru-Sustipanu, a u posljednje vrijeme u Gatima, ispod župne crkve Sv. Ciprijana, otkopana je ranokršćanska crkva iz VI. stoljeća (Pera, 1988, 35).

Naseljavanje slavenskih plemena u ove krajeve datira se u vrijeme pada rimske Salone (koja je u ovo naše vrijeme čini se i konačno »pala«) oko 614 god., i to u područje Srinjina i Strožanca, a potom na zemljište tzv. pučkih kotara, Podstrane, Jesenica i Duća.

Usljed nedostatka historijskih potvrda i dokumenata nejasna je povijest Poljica sve do 949. god. kad su se prema, i danas problematičnoj predaji (kojoj se izgleda ipak ne može osporiti historijsko jezgro), u Zvečanje i Ostrvicu naselili *didici* iz Bosne. Prema istoj predaji *didici* su u Poljicima potomci Tješimira (Tišimira), Krešimira i Elema (Limića), sinova kneza (ili kralja) Miroslava kojega je ubio bosanski ban Pribina. Poljički *didici* imali su strukturu i organizaciju društva u obliku bratstva i fratrijarhalne patrilinearne zajednice, a 1015. god. utemeljili su Župu Poljica.

Od potomaka *didica* Dražojevića iz Poljica i vlastele Rajčića, doseljenih iz sjeverne Hrvatske oko 1360. god., nastao je u Poljicima novi rod i stalež *vlastelinčica* (*ugričica*).¹

Pored *didica* i *ugričica* poljičko društvo još su sačinjavali *vlašići* (potomci stočarskih seliteljskih naroda, a možda i dijela romaniziranih Ilira i konačno slavenizacijom asimiliranih), *pučani* (nezavisni seljaci) i *kmetići* (zavisni seljaci, bezemljaši).

Relativno nezavisan položaj Župe — općine Poljica (ili kako se još naziva »Knežija«, »Kneževina«, »Republika«) opstojao je u doba ugarsko-hr-

vatskih dinasta iza 1102. god. kao i u vrijeme bosanskog kralja Tvrtka I, a prema dukali (ugovoru) s Mlečanima i za vrijeme prvog mletačkog vrhovništva od 1444. do 1514. godine.

Već od prvih godina XVI. st. Poljičani dolaze u povremene ozbiljnije sukobe s Turcima (iako je manjih bilo već od pada Bosne 1463. god. i sudbonosnog poraza hrvatske vojske na Krbavskom polju 1493. god.). Sudjelujući u borbama za Klis i Sinj, Poljičani su izazvali hercegovačkog sandžaka Ahmetbega koji je teško poharao Poljica 1530. Pod turskom upravom Poljica su bila posebna *nahija* kao carski *has* (sultanov posjed) u hercegovačkom sandžaku s obavezom plaćanja paušalnog danaka (*filurije*).

Bez obzira na to što su uživali određene privilegije, nedostupne većini njihovih susjeda pod Turcima, probuđen slobodarski duh Poljičana vodio ih je u dalje sukobe s Turcima. U živoj narodnoj predaji pamte se dvije velike bitke. Prva se zbila 1649. god. i u njoj je opjevana poljička junakinja Milla Gojsalić, koja je žrtvujući se podmetnula vatru i digla u zrak barutanu pored šatora Tophan-paše u blizini Gata, a turska se vojska strmoglavno bježeći sunovratila niz klanac Ilinac iznad Zakučca.³⁾

Druga borba iz koje su Poljičani izašli kao pobjednici vođena je u zamosorskom području 1686. (tri godine iza poraza turske vojske kod Beča), pod vodstvom don Juraja Pezelja, a veliku hrabrost pokazale su dvije dolačke djevojke: Mare Žuljević i Bare Lekšić.

Za vrijeme drugog mletačkog vrhovništva od 1696. do 1797. (do propasti Venecije) Poljica su zadržala izvjesnu autonomiju uz ustupke s obje strane, na osnovu sinalgamatičnih ugovora koji su nerijetko mijenjani i dopunjavani prema datim okolnostima. Većinu povlastica Poljica su zadržala i pod austrijskom upravom sve dok ih nije razorio francuski maršal Marmont 1807. god., a civilni namjesnik (providur) Dandolo izjednačio s ostalom Dalmacijom u plaćanju desetine. On je ukinuo poljičku samoupravu i sve privilegije te dekretom od 21. 9. 1807. podijelio Poljica na tri dijela, pri čemu su pojedina poljička sela pripala općinama Split, Sinj i Omiš. Još i danas narod u Poljicima pripovijeda o tome kako je Marmont »sorio Poljičku republiku«.⁴⁾

Sve do I. svjetskog rata Poljica su ostala pod austrijskim, odnosno, austro-ugarskim vrhovništvom bez vjekovnih povlastica.

Višestoljetno postojanje relativne političke samostalnosti Poljičke republike sa svim pozitivnim posljedicama, proizašlim na osnovu takvog statusa, bitno je utjecalo na svijest generacija Poljičana o samobitnosti njihove kulture kao i na njihov odnos prema cjelokupnoj kulturnoj baštini. Drugi važan činilac koji je formirao i podržavao njihovu svijest o vrijednosti kulturno-historijskog nasljeđa ima svoje izvore u *Poljičkom statutu* nastalom na temeljima društvenih i običajno-pravnih normi kodificiranih na prijelazu iz XI. u XII. stoljeće. Pored te prve redakcije Statuta nisu sačuvane ni neke kasnije, dok najstariji sačuvani rukopis Statuta potječe iz vremena oko 1515. godine, pisan bosančicom s primjesama glagoljice i latinice i čuva se u arhivu JAZU pod signaturom Ic 65.⁵⁾

Klimatski, geomorfološki i hidrografski uvjeti također su u znatnoj mjeri utjecali, pored kulturnih utjecaja sa strane, na kulturnu sliku i etnografske karakteristike Poljica.

Premda se nije značajnije mijenjao položaj naselja, u Poljicima je sve do prvih desetljeća XX. vijeka uočljiva kulturna slojevitost sva tri dijela ove male regije.

Intenzivnije migracije, ekonomske, demografske promjene i novi kulturni obrasci, kao i očite socio-kulturne diferencijacije, naročito dolaze do izražaja iza II. svjetskog rata da bi kulminirale posljednjih dvadesetak godina. Neposredan rezultat toga je ekspanzija niza priobalnih naselja i vrlo velike ekonomske promjene, a uz to neminovno preferiranje drugih vrijednosnih orijentacija i sistema. U isto vrijeme dolazi do osipanja, pa čak i potpune devastacije starih naselja ili nekih njihovih dijelova, što je naročito uočljivo u selima Podstrana, Jesenice, Duće, Skočibe, a manjim dijelom i u zamosorskim selima. Međutim, već spomenuti osjećaj pripadnosti Poljicima, često istican s neskrivenim ponosom, ima i duboke korijene u ovome narodu pa je to onaj *spiritus movens* Poljičana koji okupljeni u *Društvu Poljičana* aktivno djeluju čuvajući i njegujući tradiciju. Neovisno od njihovih vrijedni su pažnje i pojedinačni napori nekolicine poslenika zainteresiranih za očuvanje etnografske baštine.

Za vrijeme višekratnog boravka u Poljicima (1986—88), a na inicijativu vrlo agilne sadašnje direktorice Etnografskog muzeja u Splitu dr. Vesne Konstantinović-Čulinović, zajedno s dr. Katicom Benc-Bošković iz Etnografskog muzeja u Zagrebu i prof. Zoricom Petrić iz Etnološkog zavoda JAZU, obavio sam neka manja tematska istraživanja. Pri tome, neovisno od tema koje sam obrađivao (ekonomika i posmrtni običaji), pažnju mi je privuklo zanimanje Poljičana za sakupljanje etnografskih predmeta i građe. Mada bez stručnog obrazovanja, vodstva, planova i nadzora, sa skromnim ili nikakvim mogućnostima prezentacije, njihovi pokušaji i entuzijazam vrijedni su pažnje i zaslužuju da budu istaknuti, dok makar skromna informacija o njihovoj djelatnosti može biti poticajna i korisna. Otuda i ovaj rad u nadi da i sada, po tko zna koji put, neće sve ostati na verbalnoj podršci te konstatacijama kako je sve to što oni rade dobro, korisno, za pohvalu itd; kako treba istrajati pa na kraju možda uraditi i nešto konkretno kako bi se njihov rad unaprijedio, osmislio i zaista postao društveno korisnim »na dobrobit svih nas«. (...) Neki od sakupljača, valjda i sami svjesni činjenice da je prošlo vrijeme kada je svaka poljička kuća bila muzej u malom (ili barem zbirka), latili su se posla i, ne očekujući pomoć sa strane, počeli sakupljati predmete znajući malo ili ništa o tome kako takvi predmeti postaju muzejskim eksponatima te tako i izravna, nepatvorena dokumentacija o ekonomskom, političkom i kulturnom razvoju njihova kraja ili bar dio sveukupnog kulturnog nasljeđa.

Prvi koji je pokušao konkretizirati svoja razmišljanja o eventualnom muzeju i spomeniku u Podgracu kod Gata, na mjestu gdje se birao veliki poljički knez, bio je don Stipe Kaštelan. O njegovu pokušaju između dva svjetska rata danas svjedoči nedovršena građevina u Podgracu koja je na žalost u vrlo jadnom stanju nadomak kamenoloma, otvorenjem kojega je ne samo

potcijenjen, nego i prezren historijski značaj toga mjesta. Uz to, na vrlo ružan način, ozbiljno i nepovratno su narušeni prirodni sklad i ambijentalna vrijednost cijelog područja. Što nije uspjelo tuđincima stoljećima, uspjelo je nama vrlo lako i za kratko vrijeme uz pomoć suvremene tehnike i tko zna čijeg neznanja i neodgovornosti, a u ime »promicanja civilizacijskih vrijednosti«. Tako će naši potomci uz druge civilizacijske tekovine baštiniti, pored ovovremene gluposti, zagađenih rijeka, uništenih cijelih ekosistema i vrlo očite primjere nerazumnog ponašanja i nasilja nad prirodom.⁶⁾ No ova mala digresija čini tim vrednijim pregalaštvo don Frane Mihanovića kome je uspjelo uz pomoć mještana u Gatima 5. 5. 1974. god. otvoriti *Povijesni muzej župe — općine Poljica*.

Zgrada Muzeja nalazi se neposredno uz crkvu Sv. Ciprijana i ranije je bila crkvena konoba. I kao po pravilu Muzej se ne nalazi u *registru muzeja, galerija i samostalnih muzejsko-galerijskih zbirki u SR Hrvatskoj*, a kao nepostojeći, razumljivo, nema ni kodnu oznaku, što je samo potvrda nesklada između realnosti i slijepog normativizma i još jedan u nizu paradoksa iz naše svakodnevice.

Iako malih dimenzija, s ograničenim izložbenim prostorom (40—50 m²) koji je determinirao koncepciju i postav, muzej u Gatima lijep je primjer brige za baštinu. Na istočnom zidu nalazi se veliki kameni mozaik akademskog slikara i kipara, Poljičanina Joke Kneževića. To je umjetnička kompozicija pod nazivom *Biranje kneza* i predstavlja najvažniji politički trenutak kneževine.⁷⁾ Mozaik ima i osobitu etnografsku vrijednost (nošnja, nakit, oružje — ne samo velikog kneza nego i *malih, seoskih knezova — katunara, i pučana*). Iz sadržaja mozaika etnografski je relevantan i prikaz radova na moru i kopnu u Poljicima s brojnim detaljima. I bez obzira na to što su motivi u kompoziciji smješteni u neko suštinski neodređeno prošlo vrijeme, imaginacija umjetnika uspješno korespondira s tim vremenom dajući o tome djelu trajnu vrijednost. Etnografska zbirka sadrži nešto preko stotinu predmeta prikupljenih na mah, nejednako vrednovanih i bez jasnih stručnih i muzeoloških kriterija, što jest nedostatak, ali ne i zamjerka s obzirom na okolnosti u kojima je formirana.⁸⁾

U zbirci se pored, na žalost malog broja, fotografija nalaze dijelovi narodne nošnje iz Srednjih i Gornjih Poljica, nošnja poljičkih knezova Novakovića iz XVIII. st. i više predmeta tekstilnog rukotvorstva. Tu je i više eksponata koji su nekada pripadali kućnom inventaru (*komoštre, broncini kotlenice, zemljani lonci — lopize, katriga* i niski tronošci itd.) koji smješteni u improvizirano ognjište s *verajom* (gredom verižnjačom), čine ovaj dio interijera posebno zanimljivim dajući mu i određenu dinamiku.

Dio zbirke čine predmeti karakteristični za gospodarstvo ovoga kraja (*košarice, konistre, kove od veza, cip, ralo, kamenice za vino i ulje, mješine, burače, bukare, dub* za pčele, noževi za duhan rezati, ručni žrvnjevi itd.).

Uz nekoliko primjeraka oružja (*puške kremenjače*), gusle, dijelova vinske preše, *toč* za masline i kameno gumno ispred i pored Muzeja zbirka, mada nepotpuna, nudi osnovnu informaciju o životu i kulturi Poljica. Uz stručno vodstvo i neophodan katalog pružala bi daleko više, ali o tome kao zasebnom problemu bit će rečeno nešto više, međutim, prije nego što izide-

mo iz ovog zanimljivog minijaturnog muzeja zavirimo načas u *Knjigu dojmova*.

Jedan od anonimnih posjetilaca zapisao je »u ovome malom muzeju simbolizirana je velika poljička povijest«. Ovom jezgrovitom konstatacijom Muzej je već opravdao svoje postojanje. I dalje »kroz značenje koje ima svaki od ovih eksponata u znamenitoj prošlosti ovog plemenitog i ponositog kraja, možemo najslikovitije prosuditi svu veličinu naše mukotrpne povijesti (V. B.), ili »ovdje se sjedinjuje djelo prošlosti, riječ sadašnjosti i misao budućnosti (Danica i Stanko Listeš)«. Duje Rendić je poželio da se ovaj mali muzej »... razvije u još veću muzejsku ustanovu koja će biti pravi odraz povijesnog značenja i spomeničke baštine ovoga kraja«.

Druga zbirka nalazi se u Sitnom Donjem i u posjedu je Ivana Ugrina. Smještena je u staroj dvoprostornoj kući iz koje su Ugrinovi uselili u novosagrađenu pedesetak metara dalje. Sama kuća u kojoj se nalazi zbirka, uz još jednu stariju prizemnicu, sa zatvorenim dvorištem i nekoliko gospodarskih objekata čini cjelinu vrijednu i s aspekta narodnog graditeljstva. Ugrin je počeo sakupljati etnografske predmete (uz historijske dokumente) neposredno iza II. svjetskog rata, a sam je riješio postav, te od 1978. god. ima i *Knjigu utisaka*. Izvan svake sumnje je da se radi o značajnoj zbirci s oko 450 eksponata, međutim skučen i neadekvatan prostor ne daje nikakve mogućnosti ozbiljne prezentacije. Prostorije su bukvalno zatrpane eksponatima i *Knjigu utisaka*. Ivan svake sumnje je da se radi o značajnoj zbirci Ivan Ugrin je zemljoradnik, čuvar, preparator i kustos, uvjeren da je njegov besprimjerni entuzijazam apsolutno opravdan.

Na žalost, činjenica je da većina eksponata silom prilika ostaju nijema tako da je zbirka u očitom nesrazmjeru s ulogom koju joj je namijenio vlasnik i sa stvarnim stanjem stvari. Ugrin će uvijek rado, susretljivo i s ponosom objašnjavati slučajnom posjetiocu značenje i vrijednost zbirke, a njegov gotovo fanatičan odnos prema kulturnoj baštini potaknuo ga je da nauči glagoljicu i bosančicu, te da razmišlja o mogućnostima prave muzejske postave i prezentacije. Ne imajući u svome poslu sljedbenika, a bez interesa kompetentnih i podrške sa strane, teško da će se realizirati nakane ovoga zanimljivog autodidakta.

Vlasnik treće zbirke je Ivan Radilović iz Tugara. U novoj obiteljskoj kući odvojio je prostor od oko 30 m² koji je krcat prikupljenim predmetima. Zapravo se u ovom slučaju prije može govoriti o vrlo bogatom depou s oko 750 predmeta, od kojih je najugroženiji tekstil (*krožeti, traverze, sadaci*, pastirske kabaniće od kostrijeti, torbe itd.). Sakupljačkim radom bavi se posljednjih desetak godina, a znatan dio predmeta koje posjeduje danas je vrlo teško, ako ne i nemoguće pronaći u prvobitnoj funkciji. Najveći broj predmeta nabavljen je u selima Srednjih i Gornjih Poljica, što je karakteristika i ranije navedenih zbirki.

Poseban dio zbirke čini oružje (*puške nabijače, dugalije, kremenjače, kratke pripašnjače, hladno oružje*), lovske sprave i pomagala, kućni inventar (od čega posebno valja spomenuti više dobro očuvanih škrinja mediteranskog tipa, a u koje se spremala *dóta* — miraz za mladu). Mada je pokušao voditi neku evidenciju (ima oskudne podatke za 205 predmeta), zbirka ne-

ma neke perspektive jer svaki daljnji rad na njoj prelazi sakupljačeve mogućnosti. Radilović je raspoložen za suradnju i rado bi pristao na stručnu pomoć u sređivanju i zaštiti zbirke.¹⁰⁾

Pored navedenih zbirki, zanemarivanjem kojih bi nastala nenadoknativa šteta ne samo za kulturnu baštinu Poljica, vrijedna je spomena, iako sadržajno skromnija, etnografska zbirka Ante Milicevića u Zvečanju.

Milicević je čak pokušao ostvariti veze s turističkom agencijom »Dalmacijaturist« iz Splita trudeći se da u svoju seljačku konobu u razdoblju od travnja do listopada jedanput tjedno dovede goste iz zapadnoevropskih zemalja, koji su u to vrijeme bili u nekom od dalmatinskih ljetovališta. U takav aranžman bili su uključeni i specijaliteti domaće poljičke kuhinje i kvalitetno domaće vino.

Bio je to zanimljiv pokušaj koji je kratko trajao, čini se zbog obostranog nerazumijevanja i različitih očekivanja. U svakom slučaju šteta, jer se uz predviđenu posjetu Gatima tu mogao uključiti i piknik u nedalekim Studencima uz Cetinu gdje se nalaze (danas urušene i zapuštene) mlinice, stupe i valjaonice.

Ambijent Studenaca izuzetno je atraktivan, a uz više razumijevanja i društvene brige lako bi se adaptirao i priveo turističkoj namjeni. Inventivan paket-aranžman, oplemenjen sadržajima iz bogate poljičke kulture i povijesti, sigurno bi pokazao da se ne radi o suviše pretencioznom projektu, na zadovoljstvo turističke organizacije, gostiju i samih Poljičana. To je najbolji način da dođe do ostvarenja ideje o spoju muzeološke teorije i prakse koja se preferira u modernoj muzeologiji. Poljica jesu sama po sebi kompleksni eko-muzej koji, s obzirom na kulturno i prirodno nasljeđe, pruža neograničene komunikacijske mogućnosti i solidne temelje za znanstveno-istraživački rad.

Na iznesenim primjerima čini mi se mogućim i zanimljivim makar za kratko problematizirati djelatnost muzeja, svrhovitost muzejske struke, ulogu, značaj i status muzeologije.

»Postoji samo jedan stav koji smatram neprihvatljivim a to su mišljenja po kojima djelatnost muzeja ne treba teorijski osnov.« Ovim citatom J. Beneša počinje tekst referata T. Sole održanog na godišnjem sastanku ICOM-a u Parizu 1982. god. u okviru simpozija: *The Systems of Museology and Interdisciplinarity* (Šola, 1984, 8).

U vrlo konstruktivnom razmatranju o mogućoj definiciji muzeologije Šola opravdano smatra da, osim neusklađenosti mišljenja, odnosno neusklađenog razmišljanja, »postoji očita činjenica da i među relativno bliskim stavovima ne postoji izrazit zajednički imenitelj kao osnov za stvaranje kompaktnog teorijskog sistema«. Njegove konstatacije da »odnos prema nasljeđu postaje egzistencijalni problem čovječanstva« i da »muzej budućnosti, kakav već nastaje, nastoji ostvariti tako dinamičan odnos prema sadašnjosti i budućnosti da prošlost gleda kao izvor dragocjene inspiracije za potpun angažman u svakodnevnicu« prihvatljive su ne samo sa stručnog i znanstvenog stajališta. Ali što reći o neusklađenosti mišljenja i stavova o bitnim problemima muzejske djelatnosti.

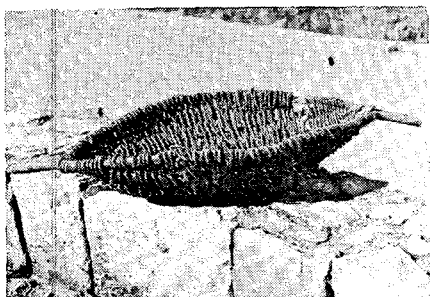
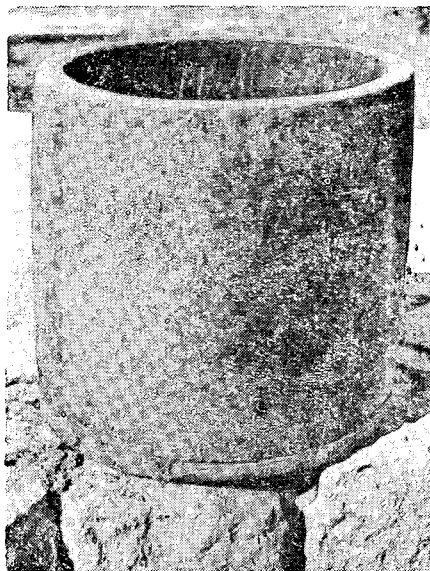
Zgrada muzeja u Gatima, desno od ulaza toč za masline, lijevo dijelovi »turnja« s »lozama« i »škrovama« (»za oturnjat, izimat drop, mast«)

Dio zbirke Ivana Ugrina u Sitnom Donjem

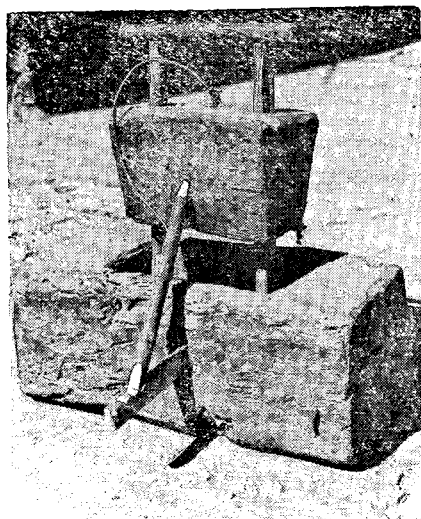

Mjera za žito, »šestakinja«

»Kova« (»sprta») od »veza«

»Trapula« (mišolovka)

Premisu o teorijskoj osnovanosti muzeologije bilo bi smiješno i dovoditi u pitanje, ali koju i kakvu teoriju, danas i na ovim našim prostorima, a ne negdje u bijelom svijetu? Pratiti teorijska dostignuća vodećih svjetskih stručnjaka iz toga područja — to svakako, ali isto tako ne primjenjivati je slijepo, kalemeći je neprimjereno na još mlade izdanke naše muzeološke znanosti, ne vodeći pri tom računa o realnosti kojoj pripadamo. Rješavajući probleme naprečac, nećemo spriječiti stihijnost, a teorija i praksa i dalje će ići paralelnim kolosijecima, često u dijametralno suprotnim pravcima, s malo nade da se u doglednoj budućnosti i sretnu. Pozitivnih primjera ima, ali se izgleda smetnulo s uma da se radi o pravim egzemplarima i projektima u koje su uložena ogromna sredstva, nerijetko na štetu drugih, što u ponečemu podsjeća na megalomaniju socrealističkog doba.

I dok se na teorijskoj razini lome koplja oko konvencija o nazivima, definicijama i metodologijama, pa čak i o predmetu istraživanja, u praksi se to osjeća kao neka daleka jeka, a otuda i tako disonantni tonovi. Još uvijek smo u fazi u kojoj visok nivo najčešće nerazumljivih teorijskih razmišljanja ne nalazi svoje potvrde u praksi i samim tim postaje svrhom sam sebi. Teorijsko obrazovanje muzejskih kadrova je samo jedna od nužnosti, ali ne i jedina kada se zna koliko je kompleksna muzejska problematika. Neki od primjera u Poljicima u tom su smislu vrlo indikativni. Kako npr. u navedenim okolnostima učiniti jednu izložbu u Poljicima *medijskom učionicom*.

I dok muzejska djelatnost kao cjelovit radni proces obuhvaća sistematsko sakupljanje, čuvanje, stručnu i znanstvenu obradu, stručnu zaštitu i idejnoobrazovno prezentiranje pokretnih kulturnih dobara (tako *Zakon o muzejskoj djelatnosti*), dotle se u bogatoj teorijskoj frazeologiji za sada prepoznaje samo muzejska djelatnost kao »cjelovit proces«. O tome kakvo sistematsko sakupljanje (praksa u većini slučajeva pokazuje stihijnost), koji oblik čuvanja i (naročito) prezentiranja, kakva stručna i znanstvena obrada itd. — u svemu je i previše nejasnoća. Pored toga ni sve znanosti koje su u uskoj vezi s muzejskom djelatnošću nemaju isti tretman ili je on, najblaže rečeno, neravnopravan, ponegdje gotovo diskriminirajući.

Nepobitna je činjenica da ruralna sredina gubi vlastitu kulturu i kreativnost i da je to, po svemu sudeći, nezaustavljiv dijalektički proces, ali je i činjenica da na svim geografskim koordinatama i na historijskoj vertikali postoji veza između društvenih struktura i umjetničkih stilova, filozofskih ideja i tehničkih inovacija, pri čemu država štiti ideje ekonomske, društvene i kulturne elite (Glusberg, 1983). Tu se postavlja pitanje položaja i statusa pojedinih struka u muzeologiji (koja ni sama nema dovoljno jasno izdiferenciran status). Ako se složimo s konstatacijom da je muzejska djelatnost specifikum koji zahtijeva posebnu obaviještenost i poznavanje muzejske problematike, što reći za elementarnu muzeološku jedinicu — muzejski predmet, konkretno etnografske provenijencije, koji je iz domena nekih drugih (ne)obaviještenosti i (ne)poznavanja upravo minoriziran. Muzejsko obrazovanje nužno mora biti komplementarno i drugim vidovima obrazovanja, inače slaba korist od svega toga.

Tek kada se pomire te i niz drugih suprotnosti, muzeologija će imati potvrde u muzejskoj djelatnosti, a muzejski predmet koji je imanentno interdisciplinaran i obavezno polivalentan, bio on *ekspонат* ili *muzealija*, bit će izvorom kulturne informacije i dokument stvarnosti koji je smislenim selekcijskim postupkom iz nje izdvojen. Tada će do izražaja doći i njegova *muzealnost* — svojstvo da izdvajanjem iz okoline u kojoj se nalazi i živi poprima kvalitete nove muzealne stvarnosti, u kojoj je postao dokumentom stvarnosti, iz koje je izdvojen.

Tada muzealija kao *kulturno dobro* (još jedna od nedovoljno jasnih sintagmi) jest »dokument u vremenu, poruka u određenom prostoru (naravno kad se konkretizira) i informacija u određenom društvu« pri čemu se »u vremenu i prostoru odvija dokumentacijski proces, u društvu i vremenu komunikacijski, a u društvu i prostoru informacijski«, a da pri tome »u dokumentacijski proces ulazi materijalnost muzejskog predmeta, u komunikacijski njegove značajke, a u informacijski njegov sadržaj (tj. muzealnost)« — Maroević, 1984, 4.

Ostaje nam samo još da vidimo na primjeru Poljica kako stoje stvari s dokumentacijom i klasifikacijom predmeta iz zbirke. Odmah možemo konstatirati — poražavajuće! Kada smo na prethodnim stranicama donijeli kratak prikaz zbirki, odmah je bilo uočljivo da:

- ne postoje ni osnovni oblici dokumentacije (knjiga ulaska, knjiga inventara, knjiga izlaska, kartotečni podaci, analitički i bibliografski podaci, kartice smještaja, kartice konzervatorskih postupaka, fotografije, dijapozitivi, crteži. . .);
- kategorije podataka za dokumentiranje (način prikupljanja, identifikacija, tehnologija izrade, stanje, valorizacija i kategorizacija), također ne postoje;
- o sveobuhvatnosti, selektivnosti i kontinuiranosti nepotrebno je i govoriti.

To je ona druga strana, na žalost u slučaju Poljica i jedina, koja otkriva svu bijedu i dokazuje koliko se malo posvećuje ozbiljne pažnje kulturnom nasljeđu.

Očekivati da se pokaže i ona prva strana medalje, koja bi zablistala u punom sjaju i demantirala nas, za sada bi bio neumjesan i odviše — banalan optimizam.

BILJEŠKE

1. Gušić Marijana, *Etnološka problematika Poljica*, Poljički zbornik, II, Zagreb 1971.
- Čulinović-Konstantinović Vesna. *Od umicanja divojaka silom*, Poljički zbornik II, Zagreb, 1971.
- Rihtman-Augustin Dunja, *Sociološka interpretacija Ivaniševićeve monografije o Poljicima*, Poljički zbornik, III, Split, 1978.

2. Miroslav Pera u knjizi *Poljički statut* (biblioteka »Književni krug« Split, 1988) smatra da su se *ugričići* naselili u Poljicima oko 1358. god. i da je rodonačelnik *ugričića* Dražoevića gospodar Dražoe iz Kamen-Grada istočno od Bihaća. Međutim Tomislav Heres u radu »Poljički knez Zarko Dražoević u povijesti i književnosti — s kratkim prikazom doselidbe Hrvata u Poljica i o postanku Poljičke župe« (*Poljica*, list poljičkog dekanata, Gata, 1984) na stranici 34. piše »Misli se, da su Dražoevići iz sjeverne Hrvatske. Nu, Rafo Ferri (Prilog ispitivanju porijekla osnivača Poljičke Republike, Poljički zbornik, II, Zagreb, 1971, str. 35—41) dokazao je, da su Dražoevići poljički starosjeditelji, *didici* od plemena Tišimira, kako je to navedeno i u zbirci poljičkih isprava sastavljenoj god. 1646. («Gianco Marianovich per antica stirpe Draxoevich di genere Tisemich»)... Dražoe se oko god. 1350. spominje kao knez poljički i gospodar Kamen-grada (taj grad se nalazio nedaleko od zapadne poljičke granice — od nje udaljen oko dva kilometra, a od Splita oko šest kilometara, sada je tu selo Kamen). Nešto poslije, god. 1358, hrvatsko-ugarski kralj I. judevit I. Anžuvinac daje u posjed neke zemlje u Poljicama plemiću iz sjeverne Hrvatske Jurju Rajčiću, koji bi imenovan i poljičkim knezom...«
3. Tu dramatsku borbu obradili su u pjesmi književnici: August Šenoa, Juraj Kapić, Drago Ivanišević, a kompozitor Jakov Gotovac i književnik Danko Anđelinović u operi »Mila Gojsalić«. Na inicijativu *Društva Poljičana* i poslije dugogodišnje prepiske sa znamenitim kiparom Ivanom Meštrovićem, koji je živio u Americi, Meštrović je pristao da napravi spomenik Mili Gojsalić. Spomenik je 20. VIII. 1967. god. postavljen nedaleko od Gata, na hridini iznad Ilinca odakle se pruža prekrasan pogled na ušće Cetine u Jadransko more između Omiša i Prika.
4. Auguste-Frédéric-Louis Vieesse De Marmont zapisao je za Poljica u svojim Memoarima: »Poljička Republika smještena je u prekrasnoj ali vrlo visokoj ravni izvan svih saobraćajnica a put što tamo vodi vrlo je težak za napredovanje, ali vrlo prikladan za obranu. Izoliranost tog kraja i uvjeti kojima je priroda obdario njegove stanovnike da bi se odrvali pokornosti bez sumnje su razlog povlasticama koje su im dali Mlečani. Oni nisu plaćali nikakve namete, upravljali su samostalno, imali sudstvo, nisu davali ni vojnike ni mornare. Mi smo im sada htjeli oduzeti te povlastice i to izazove nezadovoljstvo. Već i sam izgled te male zemlje govori o opravdanosti njenog uređenja: izvanredno uredna i njegovana polja; izvanredno lijepa sela. Ta je dolina prekrivena ogromnim brojem trešnjevog drveća koje rađa malim divljim trešnjama, maraskama, od kojih se u Zadru pravi toliko cijenjeni liker maraskino. Svoju upravu biraju svake godine. Imaju dvanaest glavara od kojih svaki upravlja po jednim selom. Velikog kneza bira skupština cjelokupnog stanovništva na najširem dijelu doline.. Tamo se okupe na ugovoreni dan. Veliki knez kojemu ističe mandat položi na označeno mjesto zatvorenu željeznu kutiju u kojoj se nalazi povelja povlastica. Najčastoljubiviji i najsmioniji ide po nju obasut kišom kamenja: kad je zgrabi, ako ostane živ, priznat je za kneza«. (Maršal Marmont Memoari, Logos, Split, 1984, 65, 66).
5. M. Pera za Poljički statut kaže da je »vrijedan izvor za proučavanje pravnih, historijskih, ekonomskih, političkih i drugih starih društvenih odnosa, ali prvenstveno pravnih odnosa« i citirajući Valtazara Bogišića (Pisani zakoni na slavenskom jugu) zaključuje da je »jezik (statuta) srpsko-hrvatski narječja zapadnoga sa nekoliko znakova čakavštine, ali većinom prelazeće u štokavštinu«. (Pera, 1988, 412). Statut inače sadrži mnogo vrijednog materijala zanimljivog za etnološka proučavanja društvenih odnosa i običajno-pravnih normi. Sovjetski znanstvenik B. D. Grekov u svom djelu »Poljica — opit izučeniya obšestvenih otnošenii v Poljice XV-XVIII vv.«, Moskva 1951. za Poljički statut kaže »nijedan zakonik ranog srednjeg vijeka, slavenski ili neslavenski ne pruža istraživaču tako velike mogućnosti za istraživanje unutrašnjih društvenih odnosa seoskih zajednica kao Poljički statut« (Juraj Marušić, 1968, 181).

6. Inicijativu za osnivanje Muzeja Poljica dalo je i Društvo Poljičana prilikom održavanja Znanstvenog simpozija »Poljička Republika« od 31. 5. do 1. 6. 1968. god. u Omišu, definirajući prvu točku zaključaka sa Simpozija, koja glasi: »Ovaj znanstveni skup preporučuje da Skupština općine Omiš stavi izvan snage odnosno da opozove rješenje kojim je zgradu bivšeg glagoljaškog sjemeništa na Priku dala na korištenje poduzeću »Izvođač« iz Omiša, time da se ova zgrada kao povijesno-kulturni spomenik stavi na upotrebu i upravljanje Društvu Poljičana, kako bi se u njoj otvorio muzej Poljica i grada Omiša«. Ne znam kako su se stvari dalje odvijale, ali je činjenica da je tek prije nekoliko godina u Omišu otvoren Muzej grada Omiša (kodna oznaka u Registru... 500. 3 : OMS) i u kome radi prof. Ante Novaković, arheolog po struci, obavljajući poslove upravitelja, kustosa, knjižničara, dokumentariste, preparatora. Novaković imponira zainteresiranošću za kulturno-historijsku problematiku cijele regije, ali je sprječčen u svakom ozbiljnijem istraživačkom radu jednostavno — nedostatkom finansijskih sredstava.
7. Da biranje *velikog kneza* nije uvijek bio demokratski i beskonfliktan čin (termin *veliki knez* za razliku od *malih, seoskih knezova* javlja se tek 1662. god. u Poljičkom statutu) tvrdio je i Alberto Fortis poslije svoga boravka u Poljičima 1771. god. »Rijetko se događa da veliki knez bude izabran bez nasilja, jer rijetko biva da ne postoji više od jedne stranke. U takvu slučaju, pošto se uzalud pokuša tajnim glasanjem, netko od najgorljivijih pristaša znade ugrabiti kovčeg Zemaljskih povlastica, a to je zalog što ga narod svake godine povjerava velikome knezu. Otimač bježi prema kući onoga u čijoj je službi; svaki član vijeća ima pravo napasti ga kamenjem, puškama, noževima, i mnogi se u cijelosti služe svojim pravom. Ako se taj junačina o svemu dobro postarao, pa živ stigne u određenu kuću, veliki je knez izabran i nema onoga tko bi se usudio oprijeti se tome.« (Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, Zagreb, 1984). Godine 1803. austrijska vlada je morala intervenirati u sporu oko izbora velikog kneza. Te se godine veliki knez Ivan Čović, uz potporu brojnih pristalica, kario i dalje zadržati na mjestu velikog kneza (to mu je i uspjelo jer je bio posljednji poljički veliki knez koji se poslije borbe s Francuzima povukao na ruske, savezničke, brodove u toj borbi, te otplovio u Rusiju gdje je i umro). Nekoliko godina ranije, 1789. prilikom biranja velikog kneza, također je došlo do gužve u kojoj je škrinjica bila razbijena, a njezin sadržaj prosut (statut, pečati, povlastice i drugi spisi važni za državnost Poljičke Republike), a dijelom i nestao (Pera, 1984, 102, 207).
8. Primjera nesistematskog i neplaniranog otkupa ima i u većim muzejima, gdje najčešće usljed nedostatka sredstava za terenski rad (koji je jedan od bitnih preduvjeta za dobro planiranje otkupa) dolazi do razmimoilaženja između mogućnosti i namjera.
9. Ako je suditi prema posljednjem navedenom citatu iz Knjige dojmova, ovaj muzej opravdava svoje postojanje i prema kriterijima dobrih poznavalaca muzejske problematike. Kao primjer navedeni izričaj« ... nova 'muzeologija' morala bi na ispravan način odrediti odnos prema prošlosti i sadašnjosti, imajući u vidu ciljeve budućnosti« (Šola, 1984, 10). Druga je stvar što ostaje otvoreno pitanje ostalih premisa.
10. Čini mi se zanimljiv prijedlog da se studenti etnologije (koji se u toku studija obavezno upoznaju s problematikom muzeologije i zaštite) u okviru obavezne prakse angažiraju kao pomoć u sređivanju ovakvih zbirki.
11. Pisac knjige *Povijesni ulomci iz bivše slobodne općine-republike Poljica*, u izdanju Leonove knjižare u Splitu 1940. god., don Stipe Kaštelan, napisao je dramsku trilogiju (pučki igrokaz) : *Rasulo Poljica* — drama u tri čina, praižvedba 23. 4. 1919. god. u Podgracu. *Prodana djevojka* — drama u pet činova, praižvedba 3. 2. 1924. god. u Čišlima. *Počelo Poljica* — drama u tri čina s epi-

logom, praizvedba 23. 4. 1935. god. u Gatima.

Igrokaze su skoro 60 godina izvodili amateri iz Poljičkih sela. Izgleda da su u novije vrijeme posustali, ali se zato po selima mogu vidjeti izlijepljeni plakati koji pozivaju stanovništvo da prisustvuje gostovanju nekog pjevača zabavnih ili »narodnih« pjesama. Svjestan da je ova opaska na neki način izvan konteksta radnje, mislim da je — na neki drugi način — ipak potrebna, i pri tome polazim od stanovišta da je sve ovo čime se bavimo u prvom redu kulturološki fenomen i da ga kao takvoga treba tretirati. Možda je to iminentno tvrdnji da su Poljica jedan veliki živi muzej kome samo treba transfuzija svježih ideja.

Iako su po mnogo čemu jedinstvena, u našoj zemlji nisu i jedina. Jer »Poljica« ima itekako velik broj, samo...

LITERATURA

- Dokumentacija i klasifikacija muzejskih i galerijskih predmeta*, Muzeologija, 25, Zagreb, 1987.
- Fortis, Alberto: *Put po Dalmaciji*, Zagreb, 1984.
- Glusberg, Jorge: »Hladni« i »vrući« muzeji, *Muzeologija*, 2—3, Zagreb, 1983.
- Heres, Tomislav: *Poljički knez Žarko Dražoević u povijesti i književnosti*, Poljica — list Poljičkog dekanata, 9, Gata, 1984.
- Maroević, Ivo: *Predmet muzeologije u okviru teorijske jezgre informacijskih znanosti*, *Informatica museologica*, 1—3, Zagreb, 1984.
- Maršal, Marmont: *Memoari*, Split, 1984.
- Marušić, Juraj: *O agrarno pravnim pitanjima i društvenom uređenju Poljica*, Poljički zbornik, sv. I, Zagreb, 1968.
- Mihanović, Frane: *Mala obljetnica, Poljica — list Poljičkog dekanata*, 9, Gata, 1984.
- Pera, Miroslav: *Poljički statut*, Split, 1988.
- Poljica — list Poljičkog dekanata*, 3, 4, 5, Gata, 1978, 1979, 1980.
- Poljički zbornik*, sv. I, Zagreb, 1968. sv. II, Zagreb, 1971. sv. III, Split, 1978.
- Sola, Tomislav: *Prilog mogućoj definiciji muzeologije* *Informatica museologica*, 1—3, Zagreb, 1984.

THE STATUS AND TREATMENT OF ETHNOGRAPHIC COLLECTIONS: THE EXAMPLE OF POLJICE

Summary

The region of Poljice in central Dalmatia has permanently drawn the attention of scientists from various disciplines, with different viewpoints and methodologies. Yet, for vague reasons systematic ethnographic research has been lacking — with the single exception of the voluminous monograph by Frano Ivanišević from the turn of the century.

During last two decades, the inhabitants of Poljice have shown a revived interest in their cultural traditions, resulting in the creation of several ethnographic collections and a museum in Gata, in the central part of Poljice. Although of modest size and inadequate, if judged by the criteria of modern museological theory and practice, these collections are a valuable example of people's care for their own cultural heritage. Although it is not certain that such efforts will give impetus for future scientific research, they are nevertheless very stimulative and worthy of attention.